

जाहिरातीचे दर.
 सालील पत्र्यावर चोकराची
 करावी.
 व्यवस्थापक, अर्थ,
 'दुर्गाधिवास' पुणे ४.

अर्थ

वर्गणीचे दर.
 वार्षिक वर्गणी
 रु. ४
 (टपाल हंगील माफ)
 किरकोळ अंकास
 दोन आणे.

'अर्थ एव प्रधानः' इति कौटिल्यः अर्थमूलौ धर्मकामाविति ।

—कौटिलीय अभंशास

संपादक—प्रो. वा. गो. काळे

वर्ष ९

पुणे, बुधवार, तारीख २९ सप्टेंबर, १९४३

अंक ३९

दि बँक ऑफ इंडिया लि.

[स्थापना : १९०६]

अधिकृत भांडवल ... .. रु. २,००,००,०००
 वसूल झालेले भांडवल ... .. रु. १,००,००,०००
 रिसर्व्ह फंड ... .. रु. १,२०,५०,०००
 मुख्य कार्यालय: ओरिएण्टल बिल्डिंग, मुंबई.
 मुंबईमधील शाखा: बुलियन एक्सचेंज, कुलाबा, काठवादेवी
 आणि मलबार हिल.

इतर शाखा: अहमदाबाद (भद्र, मुख्य ऑफिस), अहमदाबाद
 (एलिस मिज शाखा), अहमदाबाद (स्टेशन शाखा), अमृतसर, अंधेरी
 (मुंबई शेजारी), वांद्रे (मुंबई शेजारी), कलकत्ता (क्लाइव्ह स्ट्रीट, मुख्य
 ऑफिस), कलकत्ता (बडा बझार), कलकत्ता (चौरंगी स्केअर), जमशेदपूर,
 कराची, नागपूर (किंगजवे), नागपूर (इतवारी बझार), पुणे, पुणे शहर,
 राजकोट, सुगत, भुज (कच्छ).

लंडन एजन्ट्स : वेस्टमिन्सٹر बँक लिमिटेड.

डायरेक्टर्स : सर बुनीलाल धी. मेहता, के. सी. एस्. आय. (अध्यक्ष),
 श्री. अंबालाल सारामाई, सर जोसेफ के. नाईट, मि. ए. गोडिस,
 सर कावसजी जहांगिर, बॅरोनेट, के. सी. आय. ई., ओ. बी. ई., मि.
 दिनशा के. दाजी, श्री. रामनिवास रामनारायण.

करंट डिपॉझिट अकाउंट्स :

दररोजच्या रु. १०० ते रु. १,००,००० रकमेच्या शिल्लेवर ३%
 दराने व्याज दिले जाते. रु. १,००,००० वरील व्याज सात योजनेने
 दिले जाते. सहामाही अखेर व्याजाची किमान रकम ५ रु. पेक्षा कमी
 झाल्यास व्याज दिले जात नाही. कायम, अल्प मुदतीच्या व सेव्हिंग
 बँक ठेवी योग्य व्याजाने स्वीकारल्या जातात. व्याजाचे दर पत्रद्वारे.

विल्स व सेटलमेंट्सप्रमाणे बँक एक्झिक्यूटिव्ह व ट्रस्टी म्हणून काम करते.
 सर्व तऱ्हेचे ट्रस्टीचे काम केले जाते. नियम अर्ज करून मागवावेत.

बँकेसंबंधी नेहमीचा सर्वसामान्य व्यवहार केला जातो.

एजंट—टी. आर. लालवाणी.

'अर्थ' ग्रन्थमाला.

- १ बँका आणि त्यांचे व्यवहार
- २ हिंदुस्थानची रिझर्व्ह बँक
- ३ व्यापारी उठावाली
- ४ सहकार

राहाणेची व भोजनाची उत्तम सोय

पूना गेस्ट हाऊस

फोन नं. ७७९ गणपति चौक,

व्यवस्थापक

दि बँक ऑफ महाराष्ट्र, लि.

हेड ऑफिस : पुणे शहर.

स्थानिक शाखा : डेकन जिमखाना, पुणे ४.

मुंबई शाखा : बलाल स्ट्रीट, फोर्ट, मुंबई.

जळगांव शाखा : नवी पेठ, जळगांव.

भांडवल

अधिकृत व विक्रीस काढलेले	सपलेले	वसूल झालेले
रु. १०,००,०००	रु. ६,७९,९००	रु. ३,३९,६००
एकूण खेळते भांडवल रु. ६०,००,०००		

बँकेच्या शेअरवर डिसेंबर १९४२ अखेर ४ १/२% करमाफ डिविडेंड दिले गेले. बँकिंगचे सर्व व्यवहार केले जातात. शेअर व सरकारी रोखे यांची स्वरेदी-विक्री कसोशीने करून दिली जाते.

मॅनेजर

महापुढ्याची जाणीव ! कपड्यांच्या खर्चात काटकसर करा. एक वेळ येऊन

स्वतःची सात्री करा व पैशाचा मोवदला घ्या.

गिरगांव
 मुंबई नं. ४

महिंद्रकर ब्रदर्स

तयार कपड्याचे व्यापारी

बुधवार
 चौक,
 पुणे

विविध माहिती

“ए. आय. एम. ओ” चे वृत्तपत्र

आपल्या समासदास संस्थेच्या कार्याची वक्तृशीर माहिती मिळावी यासाठी ऑल इंडिया मॅन्युफॅक्चरर्स ऑर्गनायझेशनने एक मासिक पत्रक काढण्यास प्रारंभ केला आहे. त्यांत उद्योग-धंद्याविषयी इकीकृत देण्यांत येईल. ह्या पत्रकाचा विस्तार करून त्याचा प्रसार करण्याचा ए. आय. एम. ओ. चा विचार आहे. “इंडस्ट्रियल कॅनडा” अथवा “ऑस्ट्रेलेशियन मॅन्युफॅक्चरर्स” ह्यांच्या घर्तीवर पुढे मासिक काढण्याचीही त्याची मनीषा आहे.

अमेरिकेचे रबराचे उत्पादन

अमेरिकन कारखान्यांत आता दरसाल ४,३५,००० टन कृत्रिम रबर तयार होऊ लागले आहे. लवकरच हा आकडा ८,००,००० टनापर्यंत जाईल. लष्करी कामासाठी रबराचा तुटवडा भासण्याची भीति आता विलकूल उरलेली नाही.

भाण्यांची विक्री सरकार करणार

सरकारी देखरेखीखाली मुरत जिल्ह्यांत बराच भाजीपाला लावण्यांत आला आहे, तो मुंबईस आणवून विकण्याचा प्रयोग मुंबई सरकारने सोमवार ता. २७ पासून सुरू केला आहे. ३६ निवडक सरकारी घान्याच्या दुकानांत दररोज सकाळी ७-३० वाजता भाजीच्या विक्रीस प्रारंभ होईल.

दुधाचा पुरवठा वाढविण्याचा प्रयत्न

मुंबई उपनगर व ठाणे ह्या जिल्ह्यांत दुधाचे उत्पादन वाढविण्याचा प्रयत्न करून व खेडा जिल्ह्यांतील उत्पादन सुधारून मुंबई शहरास जास्त दूध उपलब्ध करून देण्याचे खास कामगिरीसाठी मुंबई सरकारने डेअरी फार्मिगकरिता एका डेप्युटी डायरेक्टर ऑफ अॅग्रीकल्चरची जागा, प्रारंभी सहा महिन्यांपुरती, निर्माण केली आहे व तिचेवर श्री. बी. एस. पटेल ह्यांची नेमणूक केली आहे.

हिंदुस्थान सरकारचा वाढता खर्च

हिंदुस्थान सरकारने एप्रिल ते जुलै, १९४० ह्या चार महिन्यांचे मुक्तीत उत्पन्नापेक्षा ३६३ कोटी रुपये ज्यास्त खर्च केला. लष्करी बाबींवरील खर्च ६५३ कोटी रुपये भरला. ह्या चार महिन्यांत सरकारी कर्जाचा बोजा ४९३ कोटी रुपयांनी वाढला.

ट्रेझरी बिलांवर १३ आ. ५ पे. व्याजाचा दर

रिझर्व्ह बँकेने गेल्या आठवड्यांत हिंदुस्थान सरकारची ८ कोटी रुपयांची ट्रेझरी बिले विकली, त्यांवर व्याजाचा सरासरी दर द. सा. द. शे. १३ आ. ५ पे इतका पडला.

चेक्सची देवघेव

मुंबई बँकर्स क्लिअरिंग हाउसमध्ये १७ सप्टेंबर, १९४३ अखेरच्या आठवड्यांत ३९ कोटी, ७६ लक्ष रुपये किंमतीच्या १,४९,४५१ चेक्सची देवघेव झाली.

२०% पेक्षां ज्यास्त नफा बेकायदा ?

धान्याखेरीज बाकीच्या जिनसांवर २०% अक्कि नफा घेणे बेकायदा ठरविणारा एक ऑर्डिनन्स सरकार काढणार आहे असे समजते. धान्याची किंमत मर्यादित राखण्याचे अधिकार सरकारास आहेतच.

प्रांतिक सरकारांची नवी कर्जे

मुंबई, मद्रास, पंजाब व मध्यप्रान्त-वहाड प्रांतांच्या सरकारांनी ता. १४ रोजी आपली कर्जे विक्रीस काढली. मध्यप्रान्त सरकारच्या कर्जाची विक्री १० वाजून १० मिनिटांनी बंद झाली. पंजाब सरकारचे कर्जे दिवसभर विकले गेले. मुंबई व मद्रास सरकारांच्या कर्जास लोकांकडून पुरेशी मागणी न आल्यामुळे अंडर रायटर्सना बाकी कर्जे विक्रीस लागले.

देवकरण नानजी बँकेच्या पुणे येथील शाखा

देवकरण नानजी बँकिंग कंपनी लि. च्या पुणे येथील दोन्ही शाखा शुक्रवार ता. ८ ऑक्टोबर रोजी सुरू होतील.

दिवाळीला साखर जास्त पा

मुंबई सरकारने साखरेचे रेशन येत्या दोन महिन्यांत वाढवणे अशी सूचना श्री. एम. पी. गांधी ह्यांनी केली आहे. साखरेचे चालू वर्षातील समाधानकारक उत्पादन, गुळाचे उत्पादनावरील नियंत्रण, इत्यादिमुळे साखरेबाबत परिस्थिती समाधानकारक आहे. तेव्हा, दिवाळी व इतर सण ह्या प्रसंगी लोकांना अधिक साखर मिळावी, तर बरे होईल असे श्री. गांधी ह्यांचे म्हणणे आहे. हिंदुस्थानांत साखरेचा दर माणशीं वार्षिक सरासरी खप ३ शेर आहे, मुंबई प्रांतांत प्रत्येक मनुष्यास दरसाल सरासरीने ८३ शेर साखर लागते.

अमेरिकेतील रेशन बुक

अमेरिकेत सध्या चालू असलेल्या रेशन बुकांत चार महिन्यांच्या फुल्यांस जागा आहे. नोव्हेंबर १९४३ पासून तेथे नवीन रेशन बुके देण्यांत येतील, तीं दोन वर्षेपर्यंत पुरतील.

सिलोनमधील मजुरांच्या मजुरीचा प्रश्न

सिलोनमधील रबराच्या मळ्यांतील हिंदी मजुरांस किमान वेतन द्यावयाच्या ऐवजी ते जेवढे रबर गोळा करतात त्या प्रमाणांत मजुरी देण्याची योजना सिलोन सरकारने सुरू केली आहे, तिचे विरुद्ध हिंदुस्थान सरकारने तक्रार केली आहे. प्रत्येक मजुरास किमान निश्चित मजुरी मिळावीच पाहिजे, अशा अर्थाचा हिंदी व सिलोनी सरकारचा करार झालेला आहे, त्याचा ह्या सिलोनी योजनेमुळे मंग होत आहे.

स्टॅटर्ड क्लॉथ

स्टॅटर्ड क्लॉथ आतां १०९ प्रकारचे निवू लागले आहे. प्रारंभी फक्त ३५ प्रकारचेच कापड निघत असे. वेगवेगळ्या विभागांच्या भिन्न भिन्न रुचीस अनुसरून कापडाच्या तऱ्हा वाढवाव्या लागल्या.

ब्रह्मदेशांत कपाशीच्या लागवडीचा प्रयत्न

जपानमध्ये कपाशीची आयात बंद पडल्यामुळे, त्याने आपल्या अंकित देशांत कपाशीची लागवड करण्यास प्रारंभ केला. ब्रह्मदेशांतील लागवडीचा प्रयत्न अपेक्षेप्रमाणे यशस्वी झालेला नाही. हिंदुस्थानांत कपाशी ऐवजी धान्य पेरण्याचा उपदेश केला जात आहे; ब्रह्मदेशांत तांदुळाच्या ऐवजी कपास लावण्याची सटपट चालू आहे.

सिराथ-इ-जुदा

हेद्राबाद संस्थानांतील कुष्णा नदीवरील नव्या पुलाचे हे नांव आहे. हा पुरा करण्यास १,००५ दिवस लागले व १३ लक्ष २८ हजार रुपये खर्च आला. पुलाखालून वहाणाऱ्या पाण्याचे प्रवाहाच्या दृष्टीने विचार करता, हा पूल अतर्ग कमी खर्चात झाला, असे म्हटले पाहिजे.

अनुक्रमणिका	
पृष्ठ	पृष्ठ
१ विविध माहिती ... ३०६	शोधन केंद्राचे वशास्वी प्रयोग.
२ अन्नसमितीच्या शिफारसी ... ३०७	६ श्री. सरैय्या हांचें भाषण ३१०
३ समार्क शर्तीची आवश्यकता ... ३०८	७ सुधीम म्यु. कंपनी ... ३१०
४ सहकारी पेठ्यांपुढील प्रश्न ३०८	८ मुंबई प्रां. सहकारी बँक ३१०
५ स्फुट विचार ... ३०९	९ शेअर बाजार ... ३११
बिडिय सहकारी मालविकीच्या संस्था-सहकारी सरैदीविकांचे हिंदुस्थानातील प्रयत्न-कागद सं.	१० " सराफी म्हणजे बँकिंग नव्हे " ... ३११
	११ सहकारी पशुसंवर्धन ... ३१२
	१२ सोलापूर बँकेचा रौप्यमहोत्सव ... ३१२

अर्थ

बुधवार, ता. २९ सप्टेंबर, १९४३

अन्न समितीच्या शिफारसी

खाण्याच्या धान्यांचा तुटवडा, त्यांची दुर्मिळता व महागाई ह्यांचे संबंधांत हिंदुस्थानांत चोहोंकडे ओरड चालली आहे आणि त्या बाबतीत सरकारचे कांहीं निश्चित व कार्यक्षम धोरण आहे की नाही असा प्रश्न विचारण्यांत येत आहे. आतांपर्यंतच्या मध्यवर्ती सरकारच्या अन्न पुरवठ्याविषयीच्या योजना धरसोडीच्या असल्याबद्दल टीकाहि झाली आहे. त्या सरकारने आपले आर्थिक सल्लागार सर थिओडोर ग्रेगरी ह्यांचे अध्यक्षतेखाली एक समिती नेमून तिने अन्न पुरवठ्याच्या प्रश्नांचा व्यापक दृष्टीने विचार करून त्याचे संबंधांत विधायक सूचना कराव्या असे ठरवले होते. त्याप्रमाणे आतां ह्या समितीने आपला अभिप्राय व्यक्त केला आहे. हिंदुस्थान सरकार तिच्या कोणत्या सूचना स्वीकारते आणि अमलांत आणते हे लवकरच कळून येईल. समितीच्या मुख्य सूचना स्थूल मानाने खाली दिल्याप्रमाणे आहेत. हिंदुस्थानातील धान्यांचा पुरवठा वाढेल ह्या प्रकारचा हिंदी आयात-निर्गत व्यवहार असावा म्हणजे युद्ध चालू राहील तो पावेतो ह्या देशांत निर्गतीपेक्षा आयातच अधिक व्हावी असे समितीचे म्हणणे आहे. तिने दुसरी अशी सूचना केली आहे की मध्यवर्ती सरकारने धान्यांचा स्वतंत्र असा साठा स्वतःच्या नियंत्रणाखाली राखावा, म्हणजे त्याचा उपयोग जरूरीच्या वेळी व जागी जादा पुरवठा करण्यांत व बाजारभावांचे नियमन करण्यांत होऊ शकेल. धान्ये पिकवणारांच्या हातून तो माळ बाजारांत येण्यासाठी शेतकऱ्यांस लागणाऱ्या जिनसांचा पुरवठा होईल आणि त्यांच्या मोबदल्यांत धान्य मिळू शकेल अशी व्यवस्था सरकारने करावी. ही समितीची तिसरी सूचना आहे. स्टेमगांवांतून धान्यांचे लहान-मोठे साठे असूनहि तो माळ विक्रीसाठी बाहेर येत नाही ह्या तक्रारिस तोड ह्या नात्याने समितीने केलेली ही शिफारस आहे. ह्या सूचनेस तिने इतके महत्त्व दिले आहे की लडाऊ सामुग्रीच्या पुरवठ्यास अगत्याचे स्वरूप आहे त्याच्या खालोखाल शेतकऱ्यांस

पुरवावयाच्या जिनसांची गणती व्हावी असे तिचे सरकारास सांगणे आहे. ह्या जिनसांच्या पुरवठ्यांत आवश्यक ती वाढ करणे अशक्य झाल्यास सरकारने चांदी-सोने पैदा करून ते शेतकऱ्यांस विकवे व त्यांच्या मोबदल्यांत धान्य बाजारांत येईल असे करावे असेहि समितीने सुचवले आहे. तिची अखेरची शिफारस अशी आहे की सर्व शहरांतून शिधापद्धति अंमलांत आणली जावी आणि प्रत्येक प्रौढ इसमास दररोज एक पौंड धान्य मिळेल अशी तरतूद करण्यांत यावी. इतर देशांप्रमाणे हिंदुस्थानांत धान्यांच्या एवजी किंवा जोडीस दुसरे अन्न लोकांस उपयोगांत आणणे शक्य नसल्याने आपण वरील शिधा सुचवला आहे असे समितीने म्हटले आहे. सर्व प्रांतांत आणि संस्थानांत प्रमुख धान्यांच्या किंमतीचे कायदेशीर नियंत्रण व्हावे असा अभिप्रायहि तिने बहुमताने व्यक्त केला आहे.

ही तऱ्हे अंमलांत येण्यासाठी कार्यक्षम अशी कार्यकर्ती व्यवस्था हवी. तिचेविषयी समितीचे असे मत आहे की अन्नखात्याचे एवजी एक बोर्ड स्थापन करण्यांत यावे म्हणजे अन्न पुरवठ्याशी संबंध असलेल्या सरकारांचा, गटांचा वगैरे त्यांत समावेश होऊन एक-विचारी व एकजिनसी धोरण अंमलांत येऊ शकेल. धोरणाच्या बाबतीत आज जो गोंधळ माजला आहे तो दूर करण्यासाठी हा उपाय आहे. सहा सभासदांचे एक सल्लागार मंडळ नेमण्यांत यावे व त्यांत प्रतिनिधिक घंदावाल्यांचा समावेश व्हावा आणि वेळेवेळ त्यांचा सल्ला घेण्यांत यावा अशी समितीची शिफारस आहे. अन्नपुरवठ्याच्या पद्धतीची सर्वास माहिती व्हावी एवढ्यासाठी एक माहिती पुस्तक प्रसिद्ध केले जावे असेहि तिने म्हटले आहे. मध्यवर्ती सरकार व प्रांतांची सरकारे ह्यांच्या अधिकारांच्या मर्यादांचे बाबतीत अलीकडे बरीच चर्चा झाली आहे. प्रांतिक सरकारांवर स्वतःचे धोरण लादण्याचा अधिकार हिंदुस्थान सरकारास आहे किंवा नाही ह्याबद्दल शंका प्रदर्शित करण्यांत आली आहे. प्रांतांच्या कारभारांत मध्यवर्ती सरकारने हात घालू नये हे मत जनतेस पटण्यासारखे नाही असे म्हणून समितीने असा अभिप्राय व्यक्त केला आहे की, हिंदुस्थान सरकारावर अन्न पुरवठ्याचे संबंधांत पडणाऱ्या जबाबदाऱ्या पार पाडतां येतील अशा बेताचे अधिकार त्यास असणे आवश्यक आहे. धान्यांच्या किंमती निश्चित करणे, त्यांच्या पुरवठ्याची वाटणी करणे, धान्याचा स्वतंत्र साठा बाळगणे, निकडीच्या प्रसंगी देशाच्या निरनिराळ्या भागांस सहाय देणे इत्यादि बाबतींत मध्यवर्ती सरकारचा निर्णय अखेरचा असला पाहिजे असे समितीचे म्हणणे आहे. सारांशतः तिच्या पाच शिफारसी एणेप्रमाणे आहेत. (१) धान्यांच्या उपलब्ध पुरवठ्यांत वाढ, (२) देशांत उत्पन्न होणारे धान्य बाहेर येऊन त्याची बाजारांत विक्री होईल अशी व्यवस्था कार्यक्षम रीतीने करणे, (३) धान्यांची पद्धतशीर वाटणी-घांत शिधा पद्धतीचा समावेश होतो, (४) किंमतीच्या वाढीवर नियंत्रण, आणि अखेरस (५) धान्य पुरवठ्याच्या व्यवस्थेचा कारभार अधिक कार्यक्षम करणे. मध्यवर्ती सरकार व प्रांतिक सरकारे ह्यांच्या कारभारांत एकसूत्रीपणा आणणे, धान्यांची निर्गत बंद करणे, त्यांची आयात वाढवणे, त्यांच्या पुरवठ्याची योग्य वाटणी करणे आणि त्यांच्या किंमती चढू न देणे ह्या अत्यंत महत्त्वाच्या गोष्टी आहेत आणि त्यांचेवर समितीने जोर दिला आहे हे समाधानकारक आहे.

समाईक शेतीची आवश्यकता

पिंपरद येथील उपक्रम

फ्लॉटिंग येथील श्री लक्ष्मी सें. को. बँकेच्या गेल्या वार्षिक साधारण सभेत फ्लॉटिंगचे ग्रामसुधारणा अधिकारी, श्री. रा. शं. बापट, एल. सी. ई., ह्यांनी भाषण करून समाईक शेतीची आवश्यकता ह्या विषयासंबंधी मोठे पिंपरद येथील समाईक शेतीच्या प्रयोगाचा अनुभव सांगितला व लिहिणे, वाचणे आणि हिशेब ठेवणे ह्यांचे महत्त्व शेतीच्या धंद्यात किती आहे, हे विशद करून सांगितले. बँकेचे अध्यक्ष, श्री. भा. ल. लिखिते, एम्. ए., एलएउ. बी., अर्थमंत्री, सं. फ्लॉटिंग, ह्यांनीहि "दसऱ्या लकडी एकदा बोजा" ह्या म्हणीचे रहस्य आपल्या भाषणांत पटवून देऊन, एकाप्याने व गटांने शेती करण्याचा उपदेश केला. ही दोन्ही भाषणे बँकेचे प्रचारपत्रक नं. १ म्हणून आतां प्रसिद्ध करण्यांत आली आहेत. प्रो. वा. गो. काळे ह्यांनी त्यास प्रस्तावना लिहिली आहे, त्यांत ते म्हणतात:— "समाईक शेतीचे स्वरूप, महत्त्व व व्यावहारिक उपयोग यांचे विवेचन श्री. बापट व श्री. लिखिते ह्या दोघांनीहि आपल्या भाषणांत सोप्या भाषेत व मुद्देसूद रीतीने केले आहे. कोणताहि उद्योग किंवा धंदा करणारास तो फायदेशीर व्हावयाचा असेल तर तो विशिष्ट किमान आकाराचा असावा लागतो. लहान प्रमाणावर चालणाऱ्या धंद्यांत कार्यक्षमता व मोठ्या प्रमाणावरील उत्पादकता उत्पन्न होत नाही. शेतीच्या मालास येणाऱ्या बाजारभावाच्या मानाने पिकाचा सर्व बेताचा राहिल किंवा शेतीचे उत्पन्न वाढून व्यवहारांत चांगला फायदा उरेल अशा रीतीने हा धंदा होण्यास शेताचे लहानलहान तुकडे व मर्यादित भांडवल यांचा उपयोग व्हावयाचा नाही. परंतु दहावीस लोकांनी एकत्र शेती केल्यास हाच धंदा फायदेशीर होऊ शकेल यांत शंका नाही."

श्री. बापट ह्यांच्या म्हणण्याप्रमाणे, शेतीस खालील गोष्टींची आवश्यकता आहे:—

- (१) निरनिराळी पिके काढण्याचे अनुभवी व उत्तम शास्त्रीय ज्ञान;
- (२) शेतीची औतें व यांत्रिक साधने;
- (३) शेतीसाठी लागणारे भांडवल, आणि
- (४) उत्पन्न केलेला माल किफायतशीर रीतीने विकण्याची व्यवस्था.

हिंदी शेतकऱ्यांची आर्थिक परिस्थिति सुधारण्यासाठी सहकारी चळवळ सुरू करण्यांत आली, तीमध्ये शेतकऱ्यांस बेताच्या व्याजाने कर्जे मिळण्याची सोय झाली तरी माळाचे उत्पादन, खरेदी विक्री, इत्यादि शेतीच्या महत्त्वाच्या अंगांकडे लक्ष दिले गेले नाही. मल्टि पर्पज, बेटर लिव्हिंग इत्यादि सोसायट्या व संघ काढून हा दोष दूर करण्याचे प्रयत्न आतां सुरू करण्यांत आले आहेत. सर्वांगीण ग्रामसुधारणेचे महत्त्व सर्वास पटले आहे आणि त्याबाबत योजना हाती घेतल्या जात आहेत. पिंपरद येथील संयुक्त शेतीचा उपक्रम ह्या दृष्टीने उपयुक्त व मार्गप्रवर्तक आहे, आणि शेतकऱ्यांचे त्याच्या यशस्वितेकडे लक्ष वेचणे आवश्यक आहे.

सहकारी पतपेढ्यांपुढील प्रश्न

(ले:—रावसाहेब वाय. डी. खोले, एम्. एम्. जी. डी.)

महायुद्ध सुरू होऊन चार वर्षांचा काळ लोटला. या अवधीतील पहिली कांही वर्षे नित्योपयोगी वस्तूंचे वाढत फारशी काळजीची गेली नाहीत, परंतु अर्जांकडे गेल्या वर्षापासून शेतकऱ्यांच्या मालास भाव येऊन परिस्थितीत बदल झाला. चलनवृद्धीमुळे व युद्धोपयोगी सरकारी कामे निघाल्यामुळे बँकांच्या व्यवहारांतहि वाढ झाली. व्याजाचे दर कमी करूनही ठेवींमध्ये झपाट्याने वाढ झाली. याचे उलट प्रकार कर्जे देण्याबाबत झाला. जुन्या कर्जाची वसुली झाली. परंतु त्या प्रमाणांत नवीन कर्ज मागणी येईनाशी झाली. युद्धजन्य परिस्थितीचा फायदा बाजारभाव वाढल्याने शेतकऱ्यांस मिळाला व त्यांची आर्थिक परिस्थिति सुधारून ते कर्जमुक्त होण्याचे मार्गावर आहेत ही अभिनंदनीय गोष्ट आहे.

सहकारी बँका, विशेषतः जिल्हा बँका, यांचे पुढील मुख्य चालू प्रश्न म्हणजे सेवते भांडवल कशा रीतीने गुंतवावे हा होय. भांडवलापैकी पुष्कळसा मोठा भाग सरकारी कर्जरोखे यांमध्ये गुंतविलेला आहे तर जिल्हा मध्यवर्ती बँकेचे जे ध्येय म्हणजे शेतकरी सोसायट्यांना लागणारी आर्थिक मदत देणे ते फारसे साध्य होत नाही आणि आतां तर कर्जाची मागणी न आल्यास सध्या शेतकऱ्यांकडे असलेला बँकेचा पैसाही परत येत आहे.

सहकारी बँका ह्या मुख्यतः भागीदारांना नफा वाटणीतील डिव्हिडंड देण्यासाठी अस्तित्वांत आल्या नाहीत, तर सभासदांच्या एकमेकांच्या सहाय्याने केवळ आर्थिक उन्नतीच करण्याचे काम करतात त्या बरोबर त्यांची सर्व प्रकारे प्रगति होईल, याकरिता स्थापन झालेल्या आहेत ही गोष्ट जरी खरी असली तरी भागीदारांना योग्य प्रमाणांत डिव्हिडंड देणे बँकेच्या दृष्टीने इष्ट आहे. याकरिता सुरक्षित व फायदेशीर दृष्ट्या पैसा कसा गुंतवावा हा एक महत्त्वाचा प्रश्न आहे.

आजच्या शेतकऱ्यांच्या परिस्थितीचा विचार करतां नवीन कर्जाची फारशी मागणी ह्यापुढे कदाचित् येणार नाही अशावेळी शेतकऱ्यांना त्यांच्या शेतीची सुधारणा करण्याकडे लक्ष देण्यास सांगून त्यासाठी पैसा द्यावा. विहीरी किंवा लहान प्रमाणांत गावांतील एरिगेशनची कामे काढून गावांतील सर्व जमीन लागवडीखाली येईल अशा रीतीने जमीनसुधारणा कामहि अंगावर घेणे अगत्य आहे. शेतकऱ्यांनी आपला माल दलाला मार्फत न विकतां मार्केटिंग सोसायट्यांमार्फत विकवा अशी मनोभूमिका आतां पासूनच तयार करावयाचे प्रयत्न सुरू केले पाहिजेत. त्यांचा अंतिम परिणाम शेतकऱ्यांच्या व बँकांच्या भरभराटीत झाल्याविना रहाणार नाही. ह्या प्रयत्नांचे फळ तात्काळ हातांत येणार नाही, हे मात्र लक्षांत ठेवले पाहिजे. आज शेतकरी कर्जाची फेड करू लागले आहेत, ह्याचा अर्थ त्यांच्या शेतीस पुनः पैशाची गरज पडणार नाही, असा नव्हे. परंतु, आतां ते कर्जे घेतील, त्यांचा प्रत्यक्ष उपयोग उत्पादन वाढून मालविक्रीचे अधिक पैसे त्यांच्या हाती येण्याकडे झाला व त्यांचे शेतीचे उत्पन्न कायमचे वाढू शकले तर ते श्रेयस्कर ठरेल.

स्फुट विचार

ब्रिटिश सहकारी मालविक्रीच्या संस्था

ब्रिटनमधील सहकारी संघटन मुख्यत्वे करून कामगार वर्गाच्या रोजच्या जीवनास लागणाऱ्या जिनसांच्या विक्रीस वाहिलेले आहे हे सुप्रसिद्ध आहे. इंग्लंड व स्कॉटलंड ह्या देशांत को-ऑपरेटिव्ह होल्सेल सोसायटी ह्या नांवाच्या मध्यवर्ती सहकारी संस्था आहेत. त्यांचे व्यवहार फार मोठ्या प्रमाणावर चालतात आणि त्यांस जोडलेल्या अनेक स्टोअर्स सोसायट्या आहेत. ह्या सर्वांस युद्धपरिस्थितीची झळ लागल्यावांचून राहिलेली नाही. मालाचा पुरवठा मर्यादित झाल्यामुळे विक्रीचे प्रमाण उतरले आहे आणि दुकानांचा चालू खर्च वाढल्याने लहान स्टोअर्सचा कारभार कठिण होऊन गेला आहे. त्याचप्रमाणे सहकारी स्टोअर्स युद्धोत्तर काळांत कसे टिकवून घेतात येतील हाहि प्रश्न भेडसावू लागला आहे. आलेल्या व येणाऱ्या संकटांस तोंड देण्याचे कौशल्य व सामर्थ्य ही कोणत्याहि चळवळीच्या जिवंतपणाची लक्षणे असतात. ह्या दृष्टीने पाहिले असता ब्रिटनमधील सहकारी संस्थांनी पुनर्घटनेचे व स्वसंरक्षणाचे प्रयत्न चालवले आहेत ते हिंदुस्थानांत अनुकरणीय आहेत. आपत्तीच्या काळी सोसायट्यांस सहाय देतां यावे म्हणून विक्रीच्या किंमतीवर दर पौंडास एक पेनी ह्या रीतीने वर्गणी जमा करण्यांत येऊन सुमारे सवा कोटि रुपयांचा फंड जमेल त्याचा विनियोग ह्या कामी होणार आहे. ह्या वर्गणीचा खर्च प्राप्तीवरील कराचे आकारणीत वजा टाकला जाण्याची सवलत देण्याचे सरकारने आश्वासन दिले आहे. को-ऑपरेटिव्ह होल्सेल सोसायटीची किरकोळ विक्रीची एक नवीन संस्था स्थापन झाली आहे आणि तिने संकटांत असलेले स्टोअर्स आपल्या हाती घेतले आहेत. कित्येक क्षेत्रांत लहान मोठ्या सोसायट्या सहकारितेने आपले व्यवहार करून मार्गांतल्या अडकणी दूर करीत आहेत. परस्परांतील स्पर्धा नाहीशी करण्याचाहि सोसायट्यांचा प्रयत्न चालला आहे. इंग्लंड व स्कॉटलंड ह्यांमधील मध्यवर्ती मोठ्या सोसायट्या एकत्र करून त्यांची शक्ती व कार्यक्षमता वाढवण्याचाहि विचार आहे. ह्यांपैकी एकट्या इंग्लंडमधील सहकारी होल्सेल सोसायटीची गेल्या वर्षी एकूण उलाढाल सुमारे २०० कोटि रुपयांची झाली. दर आठवड्याची सरासरीची विक्री ४ कोटि रुपयांची झाली ह्यावरून सदरहु संस्थेच्या प्रचंड आकाराची कल्पना येईल. विकावयाचा माल स्वतःच बनवण्याचे रॉकडेल पायोनियर्सचे ध्येय मूर्त स्वरूपांत आणण्याचे महत्त्व ह्या संस्थांनी दृष्टिआड होऊ दिलेले नाही. सहकारी शिक्षण देणाऱ्या कॉलेजाचा विस्तार करण्याची खटपट चालू असून त्यासाठी सुमारे २० लक्ष रुपयांचा फंड जमवण्यांत येत आहे. स्वावलंबनात्मक सहकारी संघटनेचा हा किता हिंदुस्थानांत गिरेबला जाणे अगत्याचे आहे. युद्धोत्तर काळांतील भावी परिस्थितीचा सद्यःस्थितीबरोबर विचार करून योजनात्मक धोरण आणण्याचे महत्त्व आमच्या सहकारी कार्यकर्त्यांच्या घ्यानांत येणे अगत्याचे आहे.

सहकारी खरेदी-विक्रीचे हिंदुस्थानांतील प्रयत्न

हिंदुस्थान सरकारच्या अॅमिक्लचरल मार्केटिंग स्थात्याने शेतीच्या मालाच्या सहकारी विक्रीसंबंधाने एक रिपोर्ट तयार केला आहे,

त्यांत सहकारी खरेदी विक्रीचे महत्त्व पटेल अशा रीतीने हिंदुस्थानांतील प्रयत्नांचे वर्णन दिलेले आहे. इतर देशांतील ह्या संघटनांतील प्रगतीचीहि माहिती रिपोर्टांत दिली आहे. १९३९-४० मध्ये हिंदुस्थानांत विक्रीच्या ४,१२० सोसायट्या होत्या व त्यांचे पटावर ४३ लक्ष सभासद होते. त्यांनी सुमारे ११३ कोटि रुपयांचा व्यवहार केला. अशा सोसायट्यांची सर्वांत ज्यास्त संख्या संयुक्त प्रांतांत आहे. त्याचे खालोखाल बिहार, बंगाल, मद्रास, मुंबई हे प्रांत अनुक्रमाने येतात. कोणत्या मालाचा व्यवहार करण्यांत येतो, त्यास अनुकरून रिपोर्टांत सोसायट्यांचे वर्गीकरण करण्यांत आले आहे. कॅम्ब्रिज स्टोर्सची संख्या सबंध हिंदुस्थानांत मिळून फक्त ५४७ आहे. त्यांपैकी शेकडा ६४ स्टोर्स दक्षिण हिंदुस्थानांत आहेत. हिंदुस्थानांतील सर्व स्टोर्सच्या व्यवहाराच्या ७५% व्यवहार एकट्या दक्षिण हिंदुस्थानांतील स्टोर्सनीच केला. शेतकऱ्यांसाठी फारच थोडे स्टोर्स आहेत. सहकारी धान्याच्या बँका थोड्या फार प्रमाणांत स्टोअर्सच काम करीत असतात. उत्पादक व उपभोक्ते ह्यांच्या सोसायट्यांची सांगड घालण्याचे प्रयत्न आपलेकडे फारच थोडे झालेले आहेत. दलाळांच्या माध्यमावाचून व्यवहार केल्याने उत्पादक व गिऱ्हाइक ह्या दोघांचाहि फायदा होतो.

कागद संशोधन केंद्राचे यशस्वी प्रयोग

अ. भा. ग्रामोद्योग संघाच्या पुणे येथील कागद संशोधन केंद्रांत उसाच्या पाचोळ्यापासून तसेच पानकणिसापासून कार्ड-बोर्ड तयार करण्याचे प्रयोग केंद्राचे प्रमुख व कागद तज्ञ श्री. के. बी. जोशी ह्यांच्या नेतृत्वाखाली करण्यांत आले, ते यशस्वी झाले आहेत. उसाचे शेंडे व पाचोळा ही ८०% कॉस्टिक सोड्यांत चार तास उकळून पुढा तयार केला, तो चांगला झाला. तथापि उसाचे शेंडे शेतावरील जनावरांस चारा म्हणून उपयोगी पडतात, ह्यासाठी पुढे फक्त पाचोळ्यावरच प्रयोग केले. प्रथम, प्रयोगशाळेत लहान प्रमाणावर प्रयोग करून पाहिले व त्यांच्या अनुभवावरून जरा मोठ्या प्रमाणावर उत्पादन केले. उसाचा पाचोळा साखरेच्या कारखान्यांत जाऊला जातो अथवा त्याचे खत होते. त्याचा अधिक किफायतशीर उपयोग करून बोर्ड तयार करण्याचा जोड धंदा सुरू करतां येणे शक्य आहे, असे कागद संशोधन केंद्राच्या प्रयोगांवरून दिसून येते. काळ्याचे काठी व दलदलीच्या जमिनीत पानकणिसे मुबलक सापडतात व ती उपद्रव देऊ लागतात. पानकणिसापासूनहि कार्डबोर्ड चांगला तयार होऊ शकेल, असे प्रयोगांचे अंती आढळून आले आहे. उसाचा पाचोळा व पानकणीस ह्यांच्या रांध्यापासून रॅपिंग पेपर (ब्राऊन पेपर) निघू शकेल. सध्या काही ठिकाणी भाताचे पेंड्यापासून बोर्ड तयार करण्यांत येत आहेत. भाताच्या पेंड्याचा उपयोग जनावरांच्या खाण्याकडे होत असल्याकारणाने, पेंड्याऐवजी पाचोळा व पानकणीस ह्यांपासून बोर्ड तयार करणे अधिक श्रेयस्कर ठरते. कागद संशोधन केंद्राने बोर्डाच्या उत्पादन सर्वांचा थोडक्यांत अंदाज दिला असून, व्यापक प्रमाणावर यांत्रिक सहायाने उत्पादन केल्यास ते अधिक स्वस्त पडेल, असे म्हटले आहे. बाया जाणाऱ्या पानपाचोळ्यापासून बोर्ड व रॅपिंगचे कागद तयार करता येतील व ते किफायतशीर पडतील, असे केंद्राच्या प्रयोगांवरून दिसून येते. प्रायोगिक अवस्थेतून बाहेर पडून प्रत्यक्ष उत्पादनाचा उपक्रम हाती घेतला जाण्यास केंद्राचे परिश्रम उपयोगी पडतील ह्यांत संशय नाही.

प्रांतिक सहकारी बँकेचे अध्यक्ष, श्री. सरय्या ह्यांचे भाषण शेतीच्या मालाचे बाजारभाव चढल्याकारणाने शेतकऱ्यांचे उत्पन्न वाढले व त्याचा परिणाम मुंबई प्रांतिक सहकारी बँकेच्या कर्जाची परतफेड सुटभ होण्यात झाला, ह्याची माहिती बँकेच्या वार्षिक सभेचे प्रसंगी देतांना श्री. आर. जी. सरय्या ह्यांनी कांही तुळनात्मक आकडे दिले, ते खाली उद्धृत केले आहेत.

तुळनात्मक बाजारभाव

	ऑगस्ट १९३९	जून १९४०	जून १९४१	जून १९४२	जून १९४३
मुईमूग (पट्टा)	६ ९३	६ १२	६ १०	६ १३	६ ३५
कपास (गाठ)	७०	७२	७५	५७	१६०
गूळ (पट्टा)	२२	१४	१०	२२	४८
तांदूळ (,,)	२३	३	४	५	७

बँकेची थकबाकी कशी वसूल झाली, हे खाली आकड्यांवरून समजून येईल:—

	१९४१-४२	१९४२-४३
थकलेले व्याज	३,०८,५४३	१,६३,०१३
थकलेले मुद्दल	१६,३०,८००	९,९८,२००
संशयित कर्ज (अंदाज)	८,२२,१६८	४,९५,२००

शेतीच्या मालाचे तारणावरील कर्जाच्या व्यवहारांत बँकेने गेल्या वर्षी पुष्कळच रकम गुंतविली, त्याचा उद्वेग श्री. सरय्या ह्यांनी आपल्या भाषणांत केला व सहकारी संघटनेमार्फत ही व्यवस्था वाढत्या प्रमाणावर होत आहे, ह्याबद्दल त्यांनी संतोष व्यक्त केला. सहकारी बँकांकडे येणाऱ्या शेतीच्या मालासंबंधीच्या हुंड्या रिझर्व्ह बँकेकडून डिस्कॉंट करवून घेण्याचा उपक्रम करणारी मुंबई प्रांतिक बँक ही पहिलीच प्रांतिक बँक आहे, असे सांगून अशा तऱ्हेचा व्यवहार वाढविण्याचे महत्त्व त्यांनी प्रतिपादन केले.

सुप्रीम म्युच्युअल अॅशुअरन्स कंपनी लि.

दि सुप्रीम म्युच्युअल विमा कं. लि. चा १९४२ सालअखेरचा प्रथम वार्षिक अहवाल आमचेकडे आला आहे. कंपनीने प्रथम वर्षी मिळविलेले काम स्पृहणीय आहे. हल्लीच्या युद्धजन्य परिस्थितीत प्रतिष्ठित कंपन्यांना देखील समाधानकारक काम करणे दुरापास्त होऊन बसले आहे. अशा वेळी या नव्या कंपनीने १०,००,००० रुपयांचे विमा अर्ज मिळविले व ७,२४,००० रुपयांवर काम पुरे केले ही अभिनंदनीय गोष्ट होय. प्रत्येक पॉलिसी सरासरीने १,७०० रुपयांची आहे. कंपनीचे विमाहप्त्यांचे उत्पन्न २५ हजार रुपयांवर आहे. प्रथम वर्षीतच महाराष्ट्राच्या सर्व भागांतून कंपनीच्या संघटनेचे काम पुरे झालेले आहे हे प्रशंसनीय आहे. पहिल्याच वर्षी मिळविलेल्या या यशाबद्दल आम्ही कंपनीच्या चालकांचे हार्दिक अभिनंदन करतो. कंपनीने चालू वर्षी आतांपर्यंत ९ लाखांवर काम मिळविल्याचे समजते, यावरून कंपनी याही वर्षी उत्तम काम मिळवील असे म्हणावयास हरकत नाही.

मुंबई प्रांतिक सहकारी बँक लि.

वरील बँकेकडील ठेवीत गेल्या वर्षी स्पृच वाढ होऊन बँकेचे खेळते मांडवल ४ कोटी रुपयांपर्यंत गेले. त्यापैकी सुमारे १.३ कोटी रुपये रोख व इतर बँकांत असून १ कोटी, ४३ लक्ष रुपयांची इनव्हेस्टमेंट आहे. शेतीच्या मालाचे तारणावरील कर्जात गेल्या वर्षी बरीच वाढ झाली, त्याचे मुख्य कारण बाजारभावातील चढ हे होय. सोसायट्यांकडील कर्जाचा आंकडा उतरलेला दिसत आहे व थकबाकी कमी झाली आहे, त्यामुळे थकलेल्या व बुडित कर्जाची केलेली तरतूद जरूरीपेक्षा पुष्कळच ज्यास्त होऊन राहिली आहे. बँकेने व्यवहाराच्या वाढीस अनुसरून नव्या शाखा व उपशाखा उघडल्या आहेत. ताळेबंदांत १ लक्ष, ७१.३ हजार रुपयांचा नफा दिसत आहे, त्यांत मागील शिलकी नफा २० हजार रुपये मिळवून नफावाटणीस १ लक्ष, ९१.३ हजार रुपये येतात. त्यांतून भागीदारांस ४% डिव्हिडेंड देण्यास ५२ हजार रुपये लागतील. सुमारे पाऊण लक्ष रुपये रिझर्व्ह व इतर फंडांत जातील. बँकेच्या वरील वृत्तांतावरून तिची परिस्थिती आतां कशी अत्यंत भकम झालेली आहे, हे दिसून येईल.

बार्शी सॅ. को. बँक लि.

वरील बँकेच्या पटावर ५२ सोसायट्या व ८९८ व्यक्ती मिळून ९५० सभासद आहेत व वसूल शेअरभांडवलाची रकम ७१,७०० रुपये आहे. बँकेचे रिझर्व्ह व इतर फंड ७३.३ हजार रुपयांचे आहेत. गेल्या वर्षीत बँकेकडील ठेवीत ३८ हजारांची भर पडून त्यांची रकम ६ लक्ष, ३६ हजार रुपये झाली. बँकेच्या एकूण ८ लक्ष, १९ हजारांच्या खेळत्या भांडवलापैकी १ लक्ष, ८६ हजार रुपये रोख व इतर बँकांत असून १ लक्ष, ५४ हजारांची इनव्हेस्टमेंट आहे व ४ लक्ष, ४३ हजार रुपये कर्जाक दिलेले आहेत. कर्जांमध्ये सोसायट्यांकडील व व्यक्तिशः सभासदांकडील कर्जबाकी कमी झाली आहे व माल तारण कर्ज वाढले आहे, त्याचे कारण भुसार मालाचे किंमतीमधील वाढ, हे होय. कर्जांचे एकूण ठेवीशी प्रमाण ७०% असून त्यापैकी मालतारणावर ४२% कर्ज आहे, इतर तारणावर २२% आहे व ६% कर्ज सोसायट्यांकडे आहे. थकबाकी अहवालाचे साली १०.३ हजारांनी कमी झाली आहे. रोख शिल्लक, बँकांतील ठेवी व रोख्यांतील गुंतवण ह्यांचे एकूण ठेवीशी प्रमाण ५४% पडते. ह्यावरून बँकेच्या पैशाच्या तरतेपणाची कल्पना येईल. अहवालाचे वर्षी बँकेस इस्टेटविक्रीवर ५,०७१ रुपये नफा झाला, परंतु त्याचा विनियोग इमारत फंड, बँडफंड, डिव्हिडेंड फंड इत्यादि आणखी सजवून करण्याकडेच केला गेला व नेहमी प्रमाणे ३ नफा रिझर्व्ह फंडांत टाकून भागीदारांस ७.३% डिव्हिडेंड देण्यात आले. बँकेच्या वैराग शाखेचा व्यवहार समाधानकारक वाढत आहे.

पू. खा. जिल्हा को. लॅंड मॉर्गज बँक लि.

वरील बँकेचे भाग भांडवल ३५,९२३ रुपये आहे. अहवालाचे वर्षी २७ अर्जदारांस ३१,७५० रुपये कर्ज वाटण्यात आले. १९३५ पासून आतांपर्यंत बँकेने २५९ अर्जदारांना एकूण ३ लक्ष, ६२ हजार रुपये कर्ज दिलेले आहे. अहवालाचे वर्षी वसुली बऱ्याच अंशी समाधानकारक झाली. थकबाकीचे एकूण येणे रकमेशी प्रमाण ९.५% आहे. वर्षअखेर बँकेस ३,३१० रुपये निवळ नफा झाला. भागीदारांस २% डिव्हिडेंड मिळणार आहे.

शेअर बाजार

(श्री. व. वि. लोणकर. एम्. ए., बी. कॉम्. २४, डे. जि. पुणे ४)

बंदले बंद करून टाकणारा वट हकूम बाहेर पडल्यानंतरची २४ तारखेच्या शेवटच्या दिवसापर्यंत टाईम व सेंचरीमधील मंदीवाल्यांची झालेली कत्तल प्रेक्षणीय होती. शेवटच्या दिवशी विशेषतः सेंचरीने शेवटच्या पंधरा मिनिटांत मंदीवाल्यांच्या लाचार कापणीमुळे पन्नास रुपयांवर उडी मारली. मिळालेल्या अनुभवाने माणसाला शहाणे होता येतेच; तरी पण पराजित मंदीवाल्यांच्या रंजनार्थ सांगातेस वाटते की (१) ज्या काळामध्ये चलन एकसारखे प्रसरण पावत असते. (२) आणि म्हणून सर्व वस्तूंच्या किंमती भरमसाट वाढत असतात-विशेषतः गरजेच्या, (३) ज्यामुळे उद्योगधंद्यांचे नफे भळतीकडेच वाढतात आणि (४) देशाच्या कोठल्याहि आर्थिक व्यवस्थेत प्रसंगोपात हस्तक्षेप करण्याचे अधिकार सरकारने आपणांकडे घेतलेले असतात व (५) गाळे उलटे आहेत अशा काळांत एकसारखे हट्टाने केवळ रोकडा पैसा स्वतःचा आहे तो गुंतून राहिला तरी बेहेतर अशा बेपर्वाईने मंदीत वागणे यासारखा मूर्खपणा जगांत दुसरा नाही.

या प्रसंगी दुसऱ्या एका शेअरबाजाराच्या पांचवीला पुजलेल्या ज्योतिषाचाहि उल्लेख करावासा वाटतो. मागील महिना दोन महिने बाजार मंदीत जावा असे भविष्यवाद्यांचे म्हणणे होते. त्यामुळे मंदीवाल्यांनी कबजी बाबांच्यावर विसंबून स्वतःचा संभाजी करून घेतला. ज्योतिषाचा बाजारभाव हमसास सांगता येण्याइतका अधिकार आहे की नाही हा मुद्दा अजून अधिकारी ज्योतिषांच्या अभावी सिद्ध झालेला नाही, तोपर्यंत ज्योतिष शास्त्रासंबंधी आदर दाखवून व व्यवहार काय सांगतो ते पाहून वागणे हेच हितकारक ठरेल यांत शंका नाही.

आज ज्या शेअरवर मागील दोन वर्षांच्या सरासरीवरून चालू भावावर साडेचार ते पांच टक्के व्याज सुटत असेल ते उचलण्यास कोठलीहि हरकत नाही. यापुढे बाजारांत वायदेस्वोरांच्या धांवपळी होणार नाहीत व गुणावर सर्वस्वी किंमत अवलंबून राहून बाजारभाव एकंदरीने स्थिर राहतील. म्हणून सऱ्या गुंतविणारांला शेअर बाजाराचा आर्थिक व्यवस्थेत योग्य उपयोग काय आहे ते भाटवून घ्यावे.

प्रॉव्हिन्शियल कॉऑपरेटिव्ह इन्स्टिट्यूट, मुंबई

गेल्या जुलैमध्ये लॅंड मॉर्गंज बँकाचा शिक्षण वर्ग संपल्यावर सदरहु विद्यार्थ्यांची परीक्षा घेण्यांत आली, त्यामध्ये खालील विद्यार्थी पास झाले:-

१ जी. एस. जोशी, पाचोरा	७ सी. व्ही. पटेल, नडिआड
२ ए. के. बापट, नाशीक	८ एस्. एच्. वाळवेकर, सांगली
३ जी. टी. पाटील, पुणे	९ ए. एस्. दिवाणजी, भडोच
४ एस्. डी. पाटील, पुणे	१० सी. एस्. कलगुडी, हावेरी
५ एस्. एच्. दातार, इचलकरंजी	११ बी. एन्. एलकोटी, बेळगांव
६ एच्. टी. कलवड, हवळी	

चटण्या तयार मिळतात!
 लसूणाची, जवसाची, कारळेची वगैरेची नवरत्न चटणी, मँगो चटणी इ०
 द. ना. हेजीब.
 २० शुक्रवार, पुणे.
 (३)

सराफी म्हणजे बँकिंग नव्हे

(मुंबई हायकोर्टाचा ताजा निवाडा)

सराफीचा धंदा करणारी पेढी बँकिंगचा धंदा करते, असे मानता येईल किंवा नाही, ह्या प्रश्नाचा निवाडा मुंबई हायकोर्टाने नुकताच करून "नाही" असा आपला निकाल दिला आहे. दाव्यातील वादीची फर्म ही ११ जणांची भागीदारी होती व श्रॉफचा, कमिशन एजंटचा व हुंड्यांचा धंदा ती करित असे. फर्ममध्ये १० पेक्षा अधिक भागीदार असून ती बँकिंगचा व्यवहार करते व कंपनी कायद्याच्या ४ व्या कलमाप्रमाणे तो व्यवहार तिळा करता येत नाही, असा मुद्दा उपस्थित झाला होता. न्यायमूर्ति छगला आपल्या निवाड्यांत म्हणाले, "सराफीचा धंदा व बँकिंगचा धंदा हे एकच आहेत, असे मानण्यास मी तयार नाही. प्रत्येक मारवाडी सावकार स्वतःस श्रॉफ म्हणवतो, म्हणून तेवढ्याने तो बँकर होत नाही. ज्या कंपनीचा मुख्य धंदा चालू सात्यावर चेकने काढता येण्याजोग्या ठेवी स्वीकारणे हा असतो, अशा कंपनीस बँकिंग कंपनी म्हणावे, अशी २७७ एफ कलमाने व्याख्या केलेली आहे. पैसे कर्जाऊ देणारा प्रत्येक व्यापारी व सावकार स्वतःस श्रॉफ म्हणवतो, म्हणून त्यास बँकिंग कंपनीचा कायदा लावणे चुकीचे होईल. म्हणून वादीची फर्म ही बँकिंगचा धंदा करित नव्हती, असे मी ठरावितो."

मुंबईत कॅम्ब्रिज स्टोर्सची चळवळ

मुंबई शहरांत रेशनिंगला प्रारंभ होण्यापूर्वी, साब पदार्थ व इतर जिन्नस ह्यांचा सोसायट्यांचे सभासदांत पुरवठा नीट होण्यासंबंधी विचार करण्याकरिता बॉबे को. एज्युकेशन कमिटीने स्थानिक सोसायट्यांच्या प्रतिनिधींची एक सभा बोलाविली होती. मुंबई शहर व उपनगर ह्यांतील सहकारी स्टोर्स व क्लब ह्यांची अशीच एक सभा शनिवार ता. ४ ऑक्टोबर रोजी सहकारी इन्स्टिट्यूटच्या हॉलमध्ये भरणार आहे. सध्या २६ कॅम्ब्रिज सोसायट्या व १० क्रेडिट सोसायट्यांस मुंबईच्या रेशनिंगच्या योजनेत किरकोळ विक्रेते म्हणून मान्यता मिळालेली आहे. त्यांचा अनुभव विचारात घेऊन त्यांच्या अडचणी दूर करण्याच्या प्रयत्नांचा विचार सभेत होईल. रेशनिंग लागू नसलेल्या जिनसांची विक्री करण्यास प्रारंभ करून व प्रांतिक सहकारी मार्केटिंग सोसायटीमार्फत खरेदी करून कॅम्ब्रिज सहकारी स्टोर्सचा चांगला पाया घालण्यास सध्याची वेळ सोईची आहे, ह्या दृष्टीने संबंध प्रश्नाचा विचार केला जाईल. ह्याविषयी कोणास सूचना, ठरावांचे मसुदे इत्यादि पाठविणे असल्यास ते २ ऑक्टोबरपूर्वी पाठवावे.

" श्री ज्ञानेश्वरी-कथामृत "

श्री. शंकर दिनकर करंदीकर ह्यांनी वरील कथामृताचा प्रथम संघ चैत्रामध्ये प्रसिद्ध केला, त्यावेळी ग्रंथकर्त्याने प्रस्तुत पुस्तकांत ज्ञानेश्वरीचा आशय सुगम, सुबक व सुंदर रीतीने कसा आणला आहे, हे " अर्था " मध्ये सांगितलेच आहे. कथामृताचा दुसरा संघ आता प्रसिद्ध झाला आहे. त्याचेहि पहिल्या संघाप्रमाणेच स्वागत होईल, अशी अपेक्षा आहे. पुढील आणखी दोन संघांहि लवकरच प्रसिद्ध होणार आहेत.

अर्थवादी पशुधन कार्यालयाचे सहकारी पशुसंवर्धनास उत्तेजन

दोनदां रुपयांचे बक्षिस

(१) सदर प्रयत्न मुख्यतः १०,००० वस्ती सालच्या एकाद्या संख्यात चालावा, व त्यांतील एकंदर भागीदारांपैकी ३ हून अधिक शेतकरी वर्ग असावा.

(२) निदान पांच शेतकरी कुटुंबे, व त्यांची निदान १० मोठी व उपयोगी जनावरे (दुधाची अगर शेतकामाची) त्या प्रयोगांत समाविष्ट असावीत.

(३) प्रयोग निदान नऊ महिने चालू असला पाहिजे; व तो सुरू करताच या संस्थेकडे कळविजे पाहिजे. प्रयोगाच्या जमासर्चांचे (दुधाचे उत्पन्न व बैलांचे काम यासुद्धा) तपशीलवार टिपण ठेविजे पाहिजे.

(४) प्रयोगांतील भागीदारांकडून जनावरांचे स्वर्चाकरतां रोस रकम घेण्याऐवजी, त्यांच्याकडून चारा व सुराक प्रत्यक्ष गोळा करण्यावर प्रयोगांत भर असावा.

(५) प्रयोगांतील सर्व जनावरे, प्रयोगाचे मुदतीत (चरण्याचा व कामाचा वेळ सेरीज करून) एकाच गोठ्यांत एकत्र ठेविळी जावीत.

(६) जनावरांची सुस्थिति व सुधारणा व्हावी, तसेच भागीदारांना अधिक फायदा व्हावा या उद्देशाने प्रस्तुत प्रयोग चालावयाचा असल्यामुळे, त्यांतील जनावरांची उपासमार कधीहि होता कामा नये.

(७) नऊ महिन्यांनंतर, संस्थेचे अधिकारी या प्रयोगाची पहाणी करतील, त्यावेळीं जनावरे उत्तम स्थितीत आढळली पाहिजेत व जमासर्चा, टिपणे यांसंबंधी वाजवी असा सर्व सुलासा प्रयोगास जबाबदार असणाऱ्या गृहस्थांकडून या संस्थाधिकार्यांस मिळाला पाहिजे.

(८) संस्थेच्या अधिकार्यांस, येत्या वैशाख शके १८६६ अक्षरपर्यंत होणारे असे ठिकठिकाणचे प्रयोग पाहून जो प्रयोग समाधानकारक वाटेल, त्या ठिकाणच्या प्रयोगकर्त्यांस रु. २०० चे बक्षीस दिले जाईल. या बाबतीत संस्थाधिकार्यांचा निर्णय एकमेव प्रमाण मानला जाईल.

(९) या संस्थेच्या प्रचारकांस प्रस्तुत योजनेत भाग घेत येईल. मात्र, त्यांचा प्रयोग समाधानकारक वाटल्यास त्यांना मिळणारे पारितोषिक रु. १०० राहिल; रु. २०० नव्हे.

सवलतीच्या दराने बी व सत मिळवा.

मुंबई प्रांतिक सहकारी इन्स्टिट्यूटने ४ ऑगस्ट रोजी एक सकर्युलर काढून "अधिक धान्य पिकवा" मोहिमेस सहकारी चळवळ कशी हातभार लावू शकेल हे स्पष्टपणे दाखविले होते. सहकारी संस्थांनी आपल्या सभासदांस किती बी, सत, वगैरे लागेल ह्याची माहिती मिळवून ती आपल्या विभागाच्या डेप्युटी डायरेक्टर ऑफ अग्रिकल्चरकडे पाठवावी, म्हणजे गरीब शेतकऱ्यांस सरकारी सवलतीचा पुरेपर फायदा मिळू शकेल, अशी सूचना इन्स्टिट्यूटच्या ता. ८ सप्टेंबरच्या सकर्युलरमध्ये करण्यांत आली आहे.

सोलापूर जिल्हा सॅ. को. बँकेचा रौप्यमहोत्सव

सोलापूर डि. सॅ. को. बँकेचा रौप्यमहोत्सव शनिवार, ता. १८ रोजी को-ऑपरेटिव्ह सोसायट्यांचे रजिस्ट्रार, मि. एस. एम. इकम, ह्यांचे अध्यक्षतेखाली याठाने पार पडला. बँकेचे चेअरमन, श्री. ज. ए. कुलकर्णी, हे आपल्या स्वागतपर भाषणांत म्हणाले, "या जिल्ह्यांतिल एकूण १९४ सहकारी पतपेढ्या या बँकेस संलग्न केल्या आहेत. पतपेढ्यांचे कामकाजावर देखरेख करणे सोपे व्हावे व त्यांच्याशी निकट परिचय असावा म्हणून पंढरपूर, कुर्दवाडी व करमाळा येथे बँकेच्या शाखा स्थापन केल्या आहेत. आलिकडे कर्जाऊ देण्यांत आलेल्या रकमांत हळुहळु घट आल्याचें दिसून येते. जुन्या कर्जाची करण्यांत येत असलेली वसुली व फक्त चालू शेती बाबतच्या गरजा व लहान मुदतीची इतर कामे या करतांच सध्यां कर्जे देण्यांत यावीत अशा तऱ्हेची घालण्यांत आलेली बंधनें यामुळे पतपेढ्यांकडे गुंतविण्यांत आलेल्या रकमांत घट आलेली आहे. प्राथमिक सहकारी मंडळाच्या गरजा फार मोठ्या व विविध आहेत. परंतु अधिकाधिक रकमा निर्धास्तपणे देण्याजोगी त्यांची स्थिति नाही. शेतकऱ्यांचा माल बाजारांत किफायतशीर रितीने विक्री करणे हाही या चळवळीचा महत्त्वाचा भाग आहे व शेतकऱ्यांचे मालास जास्तीत जास्त किंमत येईल अशी व्यवस्था करणे जरूर आहे. ही परिस्थिति लक्षांत घेऊन बँकेने पंढरपूर येथे सहकारी सेलशॉप उघडले आहे."

मि. इकम ह्यांचे भाषण

"आपल्या सुदैवाने सध्याचा काळ को-ऑपरेटिव्ह सोसायट्यांची संघटना करण्यास व त्यांना स्थैर्य आणण्यास अनुकूल आहे. कारण शेतकऱ्यांच्या मालाला आज पूर्वी कित्येक वर्षांत आला नाही, असा भाव आला आहे. त्यामुळे शेतकऱ्यांची आर्थिक स्थिति बऱ्यापैकी आहे. अशा वेळी शेतकऱ्यांना सोसायट्यांचे देणे देऊन टाकण्यास त्यांचे मन वळवावे. यामुळे सोसायट्यांचाही फायदा होईल व शेतकऱ्यांवरचे ओझेही कमी होईल. मला अशी खात्री आहे की, युद्धसमाप्तीनंतर सहकारी चळवळीला शेतकऱ्यांच्या आर्थिक जीवनांत एक विशिष्ट स्थान प्राप्त होईल."

जिनसांचा सहकारी पुरवठा

साद्य पदार्थ व इतर जिनस ह्यांच्या पुरवठ्याचे बाबतीत जिल्हा कलेक्टरांनी सहकारी संस्थांचे सहाय घ्यावे, अशी सूचना इन्स्टिट्यूटच्या अध्यक्षांनी कलेक्टरांना पत्र लिहून केली. मद्रास प्रांत व मुंबई प्रांतांतील वेळगांव व मढोच हे जिल्हे, ह्यांत सहकारी संस्थांच्या ह्या संबंधांतील कार्याचा उल्लेख करून, सहकारी स्टोअर्सचे सध्याच्या काळांतील विशेष महत्त्व त्यांनी प्रतिपादन केले. प्रत्येक जिल्ह्यांतील विशिष्ट परिस्थितीस अनुसरून कोणत्या प्रकाराने योजना आसतां येईल, ह्याचा विचार सहकारी कार्यकर्त्यांनी करावा, अशी इन्स्टिट्यूटच्या ता. १३ सप्टेंबरच्या पत्रकांत सूचना करण्यांत आली आहे.